

- A. DE STAD VOORTGEZET
- B. LAGE BOTHOF NOORD
- D. BEELDKWALITEITPLAN DE LAARES
- E. BEDRIJFSLOCATIE WESTERVAL-ZUID, BEELDKWALITEITPLANNEN
- F. BEELDKWALITEITPLAN JOSINK ES
- 1. BEELDKWALITEITPLAN KOP JOSINK ES
- H. ENSCHEDE, ZUIDERVAL
- I. BEELDKWALITEITPLAN KOTMANPARK
- J. BEELDKWALITEITPLAN DIEKMANTERREIN ENSCHEDE
- K. BEELDKWALITEITPLAN ESCHMARKE
- N. BEELDKWALITEIT WINKELERF GLANERBRUG
- 1,2. HET BRUNINK (div. woonvelden)
- 3a. HET BRUNINK 3a
- 3, 4. HET BRUNINK (div. woonvelden)
- 6a. HET BRUNINK (div. woonvelden)
- 6c. HET BRUNINK (div. woonvelden)
- P. BEELDKWALITEITPLAN DE BLEEKERIJ
- Q. BEELDKWALITEITPLAN TWEKKELERVELD
- S. BEELDKWALITEITPLAN GEESINKWEG
- T. BEELDKWALITEITPLAN 'T VANEKER ZUIDSCHIL FASE 1
- U. BEELDKWALITEITPLAN USSELER ES
- V. BEELDKWALITEITPLAN CASCADE
- X. BEELDKWALITEITPLAN LIPPERKERKSTRAAT
- Y-1. WELSTANDSPARAGRAAF HARDICK + SECKEL - BEDRIJVEN
- Y-2. WELSTANDSPARAGRAAF HARDICK + SECKEL - WONEN
- Z. BEELDKWALITEITPLAN SPORTPARK DIEKMAN
- Ab. BEELDKWALITEITPLAN UNISSON
- Ac. BEELDKWALITEITPLAN BODDENKAMP
- Ad. BEELDKWALITEITPLAN SPOORZONE MIDDENGEBIED
- Ae. BEELDKWALITEITPLAN HET DIEKMAN
- Af. BEELDKWALITEITPLAN ZEGGEVEN
- Ag. BEELDKWALITEITPLAN DE DRIEHOEK
Schipholtstraat, Broekheenseweg, Keppelerdijk
- Aj. WELSTANDSPARAGRAAF DE GROENE SCHEG
- Ak. BEELDKWALITEITPLAN HET BIJVANK NOORD
- Al. BEELDKWALITEITPLAN ERVE LEPPINK
- An. WELSTANDSPARAGRAAF STADVELDCENTRUM-MICHAELSKERK
- Aq. BEELDKWALITEITPLAN VANEKER
- Ar. BEELDKWALITEITPLAN ROSINKWEG - WELSTANDSVRIJ
- As. WELSTANDSPARAGRAAF SERPHOS
- At. WELSTANDSPARAGRAAF BEEKWOUDE
- Au. BEELDKWALITEITPLAN **LUCHTHAVEN** TWENTE
- Av. WELSTANDSPARAGRAAF PRINS BERNHARDPARK
- Aw. WELSTANDSPARAGRAAF WELENMOSWEG
- Bc. BEELDKWALITEITPLAN WIGGERHOEVE
- Bh. BEELDKWALITEITPLAN BROEKHEURNE RING
- Bi. BEELDKWALITEITPLAN RUIMTELIJKE KWALITEIT VOORMALIGE VliegBasis TWENTHE
- Bj. WELSTANDSPARAGRAAF 21 VRIJE LANDELIJKE BEBOUWING

Bestimmen & Vergunnen

WELSTANDSNOTA

Gemeente Enschede

Wijziging 86 (voormalige vliegbasis Twenthe)

Naam	Datum	Projectleiding	Naam	Datum	Projectleiding	Formaat	Schaal
dB	160607		3			A3	----
1 PD	01-02-2017		4			Tekeningnummer	
2			5				

TEKENING LOCATIE: R:\PROJECTEN\ ALGEMEEN\WELSTANDSKAART\WELSTANDSNOTA\WELSTANDSNOTA-WIJZ86.DWG

WIJZ.86

TEKENING LOCATIE: R:\PROJECTEN\ALGEMEEN\WELSTANDSKAART\WELSTANDSNOTA\WELSTANDSNOTA-WIJZ86.DWG

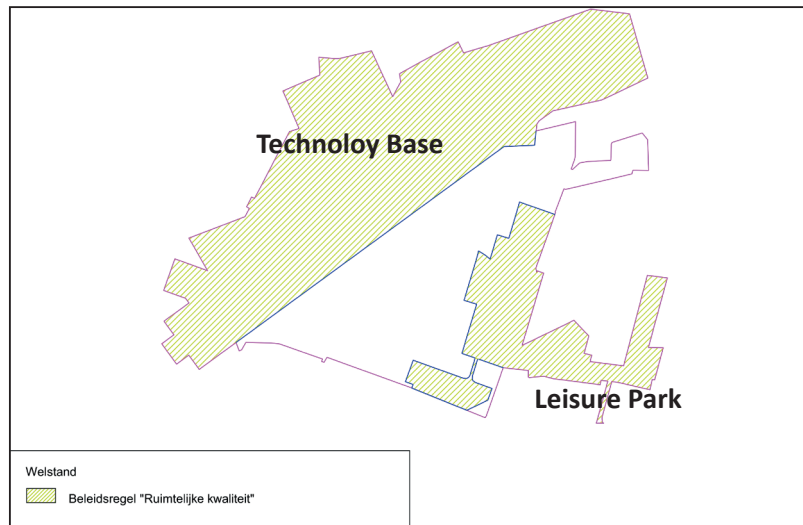

Beeldkwaliteitplan

Ruimtelijke kwaliteit
voormalige vliegbasis Twenthe

Beeldkwaliteitskaders

De gemeente Enschede kiest voor kwaliteitsregie. In de beleidsregel “Ruimtelijke kwaliteit voormalige vliegbasis Twenthe” is de beoogde identiteit beschreven en zijn de welstandscriteria integraal vastgelegd. Dit beeldkwaliteitsplan verwijst naar de toetsingscriteria voor de welstand die opgenomen zijn in deze beleidsregel. De beleidsregel geldt voor de deelgebieden Technology Base Twente en Leisure Park Vliegveld Twenthe zoals hieronder afgebeeld.

Hoe gaat het in zijn werk?

De welstand is integraal onderdeel waarbij een kwaliteitsteam een pro-actieve rol gaat invullen door per initiatief nieuwe dynamische “ontwerpregels” op te stellen om op die manier zo vraaggericht mogelijk maatwerk te kunnen leveren. Om partijen te enthousiasmeren voor het gebied is het verstandig om gevoel te hebben met wat wel en niet kan of past binnen het gebied. Dit gebeurt door middel van ontwerpend onderzoek, waarbij verschillende interne scenario’s voor het gebied geschetst worden, de ruimtelijke inpassing en (on)mogelijkheden worden verkend en kwesties worden benoemd.

Als de ontwerpstappen goed zijn doorlopen is het schrijven van een advies de samenvatting van het ontwerpproces. In dit eindadvies is ook het welstandsadvies opgenomen. Een initiatiefnemer kan vervolgens bij positioneel advies dit meesturen met een aanvraag omgevingsvergunning.

COLOFON

BKP “Ruimtelijke kwaliteit voormalige vliegbasis Twenthe”

SO - Stadsingenieurs en Ontwerp
M. Götz

Enschede, 12 april 2017

Ruimtelijke kwaliteit **voormalige** vliegbasis Twenthe

Beleidsregel

Ruimtelijke kwaliteit & cultuurhistorie

Inhoudsopgave

Inleiding	1
Beleidskader	2
Kwaliteitsregie - doel van de beleidsregel	3
1. ontwerpend onderzoek	
2. stappen ontwerpproces	
Kwaliteitscriteria	5
1. cultuurhistorie	
2. ruimtelijke (campus-)setting	
3. water	
4. nieuwbouw	
Beslisboom ruimtelijke kwaliteit	10
Bijlage - toetsingskader cultuurhistorie	11

Leeswijzer

De inleidng geeft een overzicht van de inhoudelijke producten die de basis vormen voor deze beleidsregel: het advies van de Commissie Wientjes, het advies “Technology Base Twente - beeldkwaliteit” van het Kwaliteitsteam en de structuurvisie van de gemeente.

De ruimtelijke beleidskaders uit de structuurvisie worden daarnaar kort beschreven: het gebiedsprofiel.

Kwaliteitsregie in de plaats van toetsen aan een eindbeeld is de bedoeling van deze beleidsregel: *alles kan, mits*. Elk initiatief doorloopt een ontwerpproces beginnend met de ruimtelijke inpassing naar de vormgeving van terrein en gebouw tot aan de ruimtelijke onderbouwing ten behoeve van de vergunning wordt vervolgens beschreven. Hierbij wordt niet alleen een gebouw ingepast en ontworpen maar ook de stedenbouwkundige inrichting verder uitgewerkt. Dit hoofdstuk beschrijft het ontwerpen en ontwikkelingsproces in hoofdlijnen, een proces dat zich verder moet ontwikkelen, stap-voor-stap, learning by doing.

Bij elk initiatief komen vier belangrijke kwaliteitscriteria aan de orde: cultuurhistorie, ruimtelijke (campus-)setting, water en nieuwbouw. Deze criteria zijn niet als harde, normatieve planregels opgenomen in het bestemmingsplan. Zij zijn opgenomen in deze beleidsregel.

Bij de verlening van een omgevingsvergunning wordt aan deze beleidsregel getoetst. Dit gebeurt door een kwaliteitsteam. De beslisboom beschrijft hoe de gemeente voor de ruimtelijke kwaliteit de omgevingsvergunning onderbouwt en het welstandsadvies tot stand komt.

Met het vaststellen van het advies van de Commissie Wientjes van 30 oktober 2014 is geconstateerd dat er een koerswijziging wordt ingeslagen met betrekking tot de ontwikkeling van het noordelijke deel van het vliegveld. Op basis van dit advies is het Kwaliteitsteam Technology Base Twente samengesteld dat vanuit een integrale afweging bekijkt wat wel of niet wenselijk is, maar ook initiatieven aan elkaar koppelt en zoekt naar synergie met de omgeving.

Daarnaast is ervoor gekozen om ruimtelijke kwaliteit (o.a. architectuur, landschap, cultuurhistorie) niet te definiëren in harde regels, maar te borgen via een beleidsregel. Deze meer beschrijvende beleidsregel, die tot stand is gekomen in samenwerking met het Kwaliteitsteam, is de ruimtelijke doorvertaling van de spelregels die in het advies van het Kwaliteitsteam zijn opgenomen. Nieuwe ontwikkelingen moeten worden afgewogen aan de hand van deze beleidsregel, waarbij de kernwaarden van het terrein centraal staan. De gemeenteraad heeft in haar structuurvisie de kaders voor deze beleidsregel vastgesteld. De bevoegdheid om de beleidsregel vast te stellen en in de toekomst aan te passen (binnen door de gemeenteraad bepaalde kaders) ligt bij het college van B&W. De beleidsregel kan verder worden uitgebreid met een programmatische en ruimtelijke ambities waarin de beoogde toekomstige identiteit van de Technology Base wordt beschreven. De productie van een vastomlijnd eindbeeld is in dit stadium echter niet gewenst.

Beleidskader - gebiedsprofiel

In de gebiedsgerichte uitwerking van de structuurvisie 2009 zijn de adviezen van de Commissie Wientjes en het kwaliteitsteam als nieuwe beleidskaders vastgelegd. Het ambitieniveau voor de ruimtelijke kwaliteit is hoog. Het gebiedsprofiel, bestaande uit cultuurhistorische kwaliteiten en de beoogde ruimtelijke ambities, schetst een mogelijk beeld van de toekomstige ontwikkelingen.

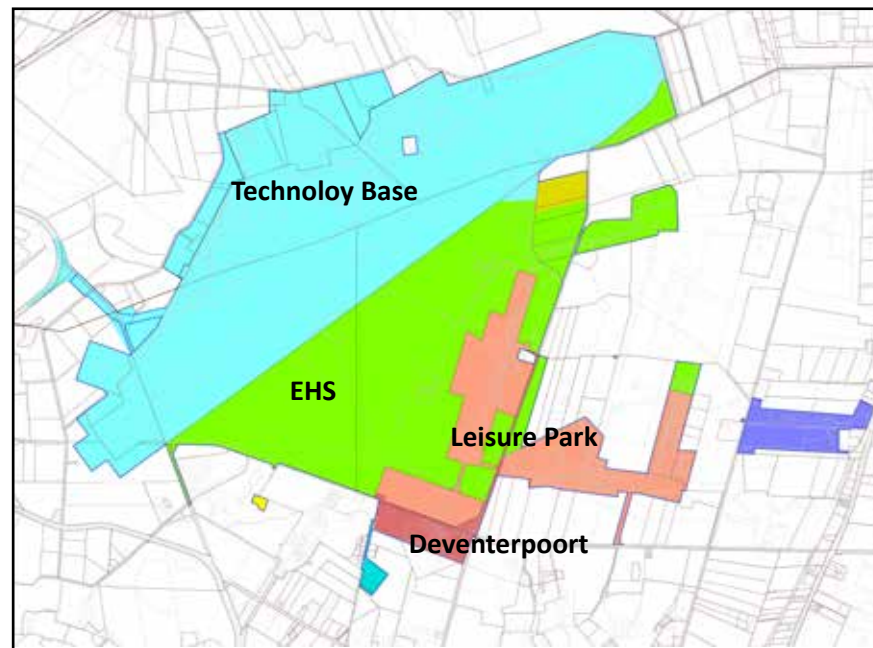
1. Behoud, herstel en versterking van cultuurhistorische waarden

De unieke waarden, elementen en experimentele sfeer van het voormalige vliegveld maken het verschil met andere bedrijvenparken. Met richtlijnen voor behoud van de ensemblewaarden en een sloopvergunningstelsel voor beeldbepalende gebouwen met daarbij behorende welstandscriteria worden deze waarden behouden en wordt tegelijkertijd ontwikkelruimte geboden. Activiteiten in de nabijheid van cultuurhistorische waarden worden afgestemd voor een optimale inpassing.

Het toetsingskader voor cultuurhistorie is de waardenstelling “Vliegbasis Twente”, opgesteld door Het Oversticht. De waardenstelling is als bijlage opgenomen in deze beleidsregel.

2. Campussetting

Het beoogde ruimtelijke profiel van Technology Base Twente verschilt met dat van andere bedrijvenparken. De nieuwbouw voegt een nieuwe laag toe aan een terrein dat ontwikkelingen in verschillende perioden heeft gekend. Het bijzondere is de duidelijke herkenbaarheid van deze tijdlagen. De nieuwe tijdlaag moet ook als samenhangend geheel herkenbaar zijn. De campussetting biedt kwaliteit voor het gehele terrein, niet alleen Technology Base. Gebouwen staan uit elkaar, met veel groen ertussen. Er is een laag bebouwingspercentage en een hoog percentage groen/blauw-casco. De bebouwing ligt verspreid, al dan niet met een vast verkavelingspatroon en is vaak rondom zichtbaar. Er zijn amper zichtbare kavelgrenzen, er is extra aandacht voor geclusterde parkeeroplossingen. Dat zijn kenmerken van een campus die in deze beleidsregel nader uitgewerkt worden.

Het principe van een campusachtige omgeving is ook van toepassing voor het Leisure Park.

3. Versterken landschappelijke beleving en verbinding met de omgeving

Het ontwikkelen van Technology Base als een modern landgoed in het Twentse landschap impliceert het werken aan het landschap in en rondom het gehele gebied van de voormalige luchtmachtbasis. Het verbeteren van de toegankelijkheid en daarmee van de beleving van de cultuurhistorische waarden en de nieuwe activiteiten voegen waarde toe aan de gebiedsontwikkeling. Het behoud van belangrijke zichtlijnen en het maken van nieuwe zichtrelaties zijn belangrijke bijdragen aan de principes van een landgoed. De EHS is een eerste belangrijke stap.

Kwaliteitsregie - doel van de beleidsregel

De gemeente Enschede kiest voor kwaliteitsregie. Een kwaliteitsteam is er in verschillende soorten en maten. Bij een dergelijke ontwikkeling als die van de voormalige vliegbasis is vrijheid van denken erg belangrijk. Een team dat niet alleen plannen en initiatieven beoordeelt, maar vooral zoekt naar optimalisaties en innovaties. Het profiel en de kernwaarden zijn vastgesteld en zo kan het Kwaliteitsteam een stuwende kracht zijn tussen het gebiedsprofiel met de kernwaarden en de uiteenlopende geplande en spontane initiatieven van private en publieke partijen. Het team heeft dan een brede taak van agenderen, stimuleren, onderzoeken begeleiden, beoordelen en evalueren.

Het bestemmingsplan maakt herontwikkeling van bestaande gebouwen en nieuwbouw mogelijk. In de segmenten AMM, Safety&Security en luchthavengebonden bedrijvigheid wordt een organische ontwikkeling zonder eindbeeld gefaciliteerd die volgens de commissie Wientjes tot een economische, iconische versterking van de regio leidt. De kwaliteitscriteria zullen per bouwactiviteit moeten worden afgewogen met de eisen en wensen van de initiatiefnemer om op deze manier stap-voor-stap het nieuwe gebied vorm te geven. Van belang is dat deze spelregels niet geformuleerd zijn als verboden, maar als open uitnodigingen de nieuwe ontwikkelingen te laten bijdragen aan de versterking van de identiteit van het gebied.

Ontwerpend onderzoek

Het kwaliteitsteam gaat samen met private partijen de pro-actieve rol invullen door per initiatief nieuwe dynamische “ontwerpregels” op te stellen om op die manier zo vraaggericht mogelijk maatwerk te kunnen leveren. Om partijen te enthousiasmeren voor het gebied is het verstandig om gevoel te hebben wat wel en niet kan of past binnen het gebied. Dit gebeurt door middel van ontwerpend onderzoek, waarbij verschillende interne scenario's voor het gebied geschetst worden, de ruimtelijke inpassing en (on)mogelijkheden worden verkend en kwesties worden benoemd.

Dit is stap 1 van het ontwerpproces. De eigenaar van de grond brengt hierbij het initiatief in. Deze eerste stap is de meest belangrijke stap waarop het accent ligt. Hiervoor zal vaak meer dan één gesprek nodig zijn.

De basishouding is “**alles kan, mits...**” het initiatief past binnen de geformuleerde kwalitatieve waarden. Dit vereist een verinnerlijkt kwaliteitskader en lef om daaraan vast te houden, en eisen te stellen aan (toekomstige) gebiedspartijen, ook als dat soms moeilijk is. In het ontwerpend onderzoek worden de meest optimale oplossingsrichtingen gevonden tussen:

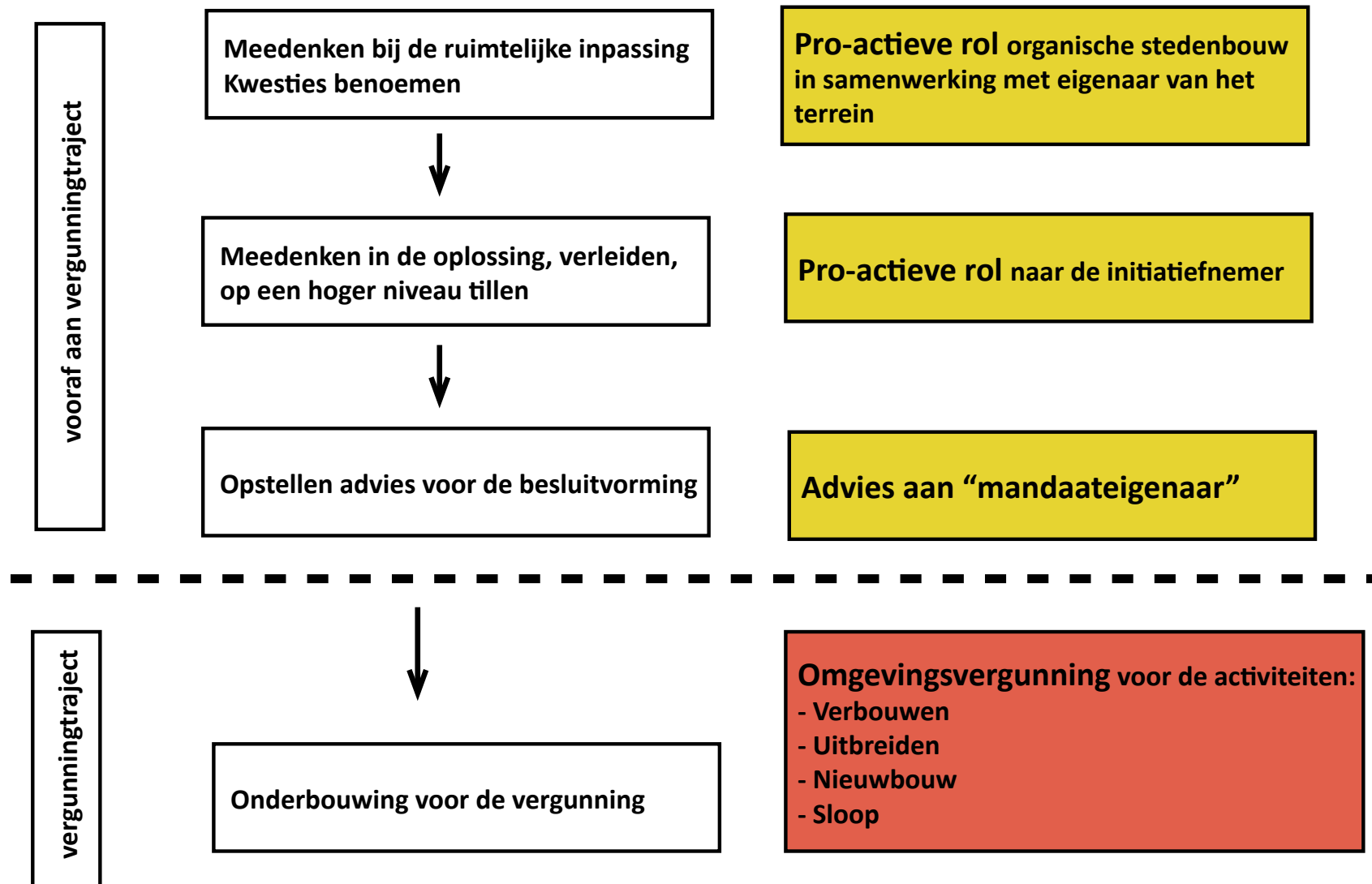
- harde regels zoals hoogtebeperkingen (vliegfunnel, radar) en overige (luchthaven airside, milieu,...),
- eisen en wensen van de initiatiefnemer,
- het gebiedsprofiel: de kwaliteitscriteria.

Activiteiten zoals kappen van bos, het aanleggen van parkeerplaatsen of waterstructuren vallen niet onder een vergunningsregime. En toch zijn deze aspecten belangrijke onderdelen van de beoogde ruimtelijke kwaliteit, vooral in cultuurhistorische zin. De beleidsregel legt een verbinding tussen bouwactiviteiten en het organisch inrichten van het gebied om de ruimtelijke kwaliteit als geheel en integraal te kunnen begeleiden. Bouwinitiatieven vragen altijd om inzicht en ontwerp oplossingen voor de inrichting van het gebied.

De tweede stap vereist overeenstemming over de inpassing in het gebiedsprofiel. Het gesprek vindt plaats tussen de initiatiefnemer en het kwaliteitsteam en gaat over het kwaliteit van het gebouw en de daarbij behorende terreininrichting.

Als de eerste twee stappen goed zijn doorlopen is het schrijven van een advies de samenvatting van het ontwerpproces. Hier spelen geen ruimtelijke kwesties meer. Vervolgens kan dit initiatief de reguliere route aanvraag omgevingsvergunning in gaan.

Schema ontwerproces

Kwaliteitscriteria cultuurhistorie

I. Behoud dan wel versterk de samenhang in bebouwing en landschap uit de verschillende tijdlagen, structuren en ensembles uit de fase WO II en ensembles uit de fase Koude Oorlog.

Het cluster Druiventros, vliegtuigshelters in een bosachtige camouflage setting (Technology Base).

Het cluster van de lineaire noord-zuid opstelling van vliegtuigshelters die in lijn met het bos zijn gesitueerd. Samen met de brandweerkazerne en de verkeerstoren op de flank van de Lonnekerberg vormen zij een ensemble uit meerdere tijdlagen (De Strip).

Het banenstelsel als de hoofdstructuurdrager.

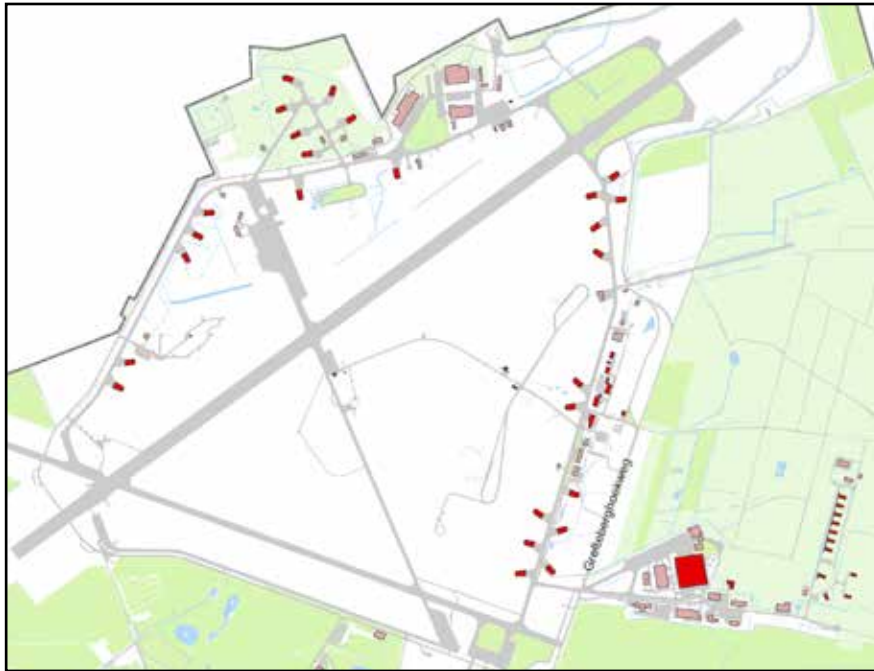
II. Behoud en versterk het bos als de camouflagebeplanting.

Gebouwen zijn langs de historische structuren en ensembles gecamoufleerd door bos. Zorg bij kap van bos ten behoeve van nieuwbouw of inrichting van het terrein voor voldoende groene massa, omdat dit grote invloed heeft op de unieke sfeer.

III. Behoud de sfeer en uitstraling van de brede tracés van de rol als zichtlijnen en als structurerende elementen (in combinatie met bebouwing gesitueerd in het bos);

Activiteiten zoals kappen, nieuwbouw, uitbreiding van bestaande gebouwen en het toevoegen van verharding moeten in dit kader zorgvuldig worden afgewogen.

Camouflage-architectuur WO II: baksteen, kapvorm, traditionele bouwwijze (Strip, Oostkamp).

Shelter verder gecamoufleerd door vorm (liggend volume, lager dan bos) en natuurlijk kleurgebruik.

IV. Transformeer de beeldbepalende bebouwing.

Koester de bestaande gebouwen die het gebied identiteit geven. De robuuste en monumentale bunkers, hallen en ouder WOII gebouwen maken het verschil met andere gebieden. Zorg voor een zorgvuldige afweging mocht het slopen dan wel gedeeltelijke sloop van een beeldbepalend, bestaande bouwwerk (donker rood) noodzakelijk zijn. Hiervoor is een vergunning noodzakelijk. Alleen nadenken over nieuwbouw doet geen recht aan deze unieke elementen.

V. Koester het karakter van de beeldbepalende gebouwen.

Bij verbouw en uitbreiding van bestaande gebouwen is het uitgangspunt het behoud van de herkenbare samenhang binnen ensembles ;

De karakteristieke hoofdvorm dient duidelijk herkenbaar te blijven dan wel zoveel mogelijk te worden hersteld;

Gevelwijzigingen of toevoegingen herstellen de oorspronkelijke situatie van een gebouw of laten in stijl, maat, detaillering, materiaalgebruik en kleurstelling op een eigentijdse wijze en met enige ingetogenheid het verschil met het bestaande gebouw zien waarmee de geschiedenis afleesbaar blijft.

Kwaliteitscriteria ruimtelijke (campus-)setting

- A. Zorg voor samenhang in de nieuwe bebouwing en inrichting van het terrein zodat dit als nieuwe tijdlaag met één sfeer herkenbaar wordt.**

Een bijzondere kwaliteit van de voormalige vliegbasis is de herkenbaarheid van de verschillende tijdlagen. Maak het verschil tussen oude en nieuwe structuren zichtbaar.

- B. Zorg voor een passende balans tussen gebouwen en het groen / blauwe casco.**

Technology Base: voor het deelgebied geldt een richtlijn van 60% voor het groen / blauwe casco.

- C. Laat de nieuwbouw dan wel de uitbreidingen van bestaande gebouwen door hun situering en oriëntatie bijdragen bij aan de landschappelijke setting.**

Landschap en gebouwen lopen op een natuurlijke wijze in elkaar over, de overgang tussen openbaar - privé is niet / zo min mogelijk zichtbaar.

Nieuwbouw betekent ook het aanleggen / versterken van landschap (bos) rondom de nieuwbouw.

- D. Minimaliseer nieuwe verharding door:**

- gebruik te maken van bestaande verharding ter ontsluiting,
- zo min mogelijk nieuwe ontsluiting aanleggen,
- zo veel mogelijk in clusters te parkeren of parkeren niet zicht vorm te geven. Draag bij aan de identiteit van het gebied door de terreininrichting en inrichting van het parkeren te laten aansluiten bij de avontuurlijke en landschappelijke inrichting van het huidige terrein.

- E. Pas zo min mogelijke hekken en afrasteringen toe.**

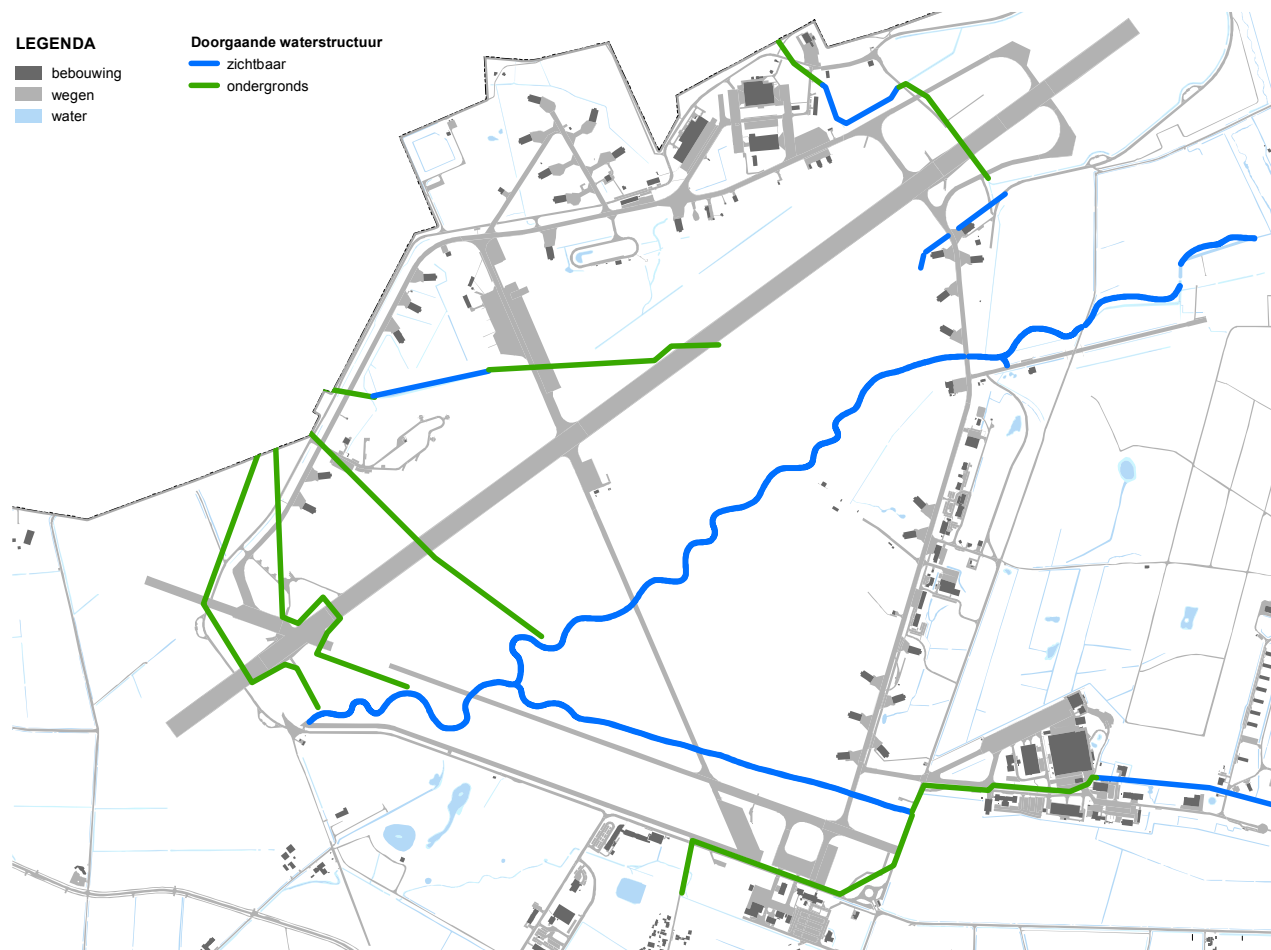
Als hekken moeten worden toegepast zijn ze zo veel mogelijk onopvallend te situeren en vorm te geven;

Kwaliteitscriteria water

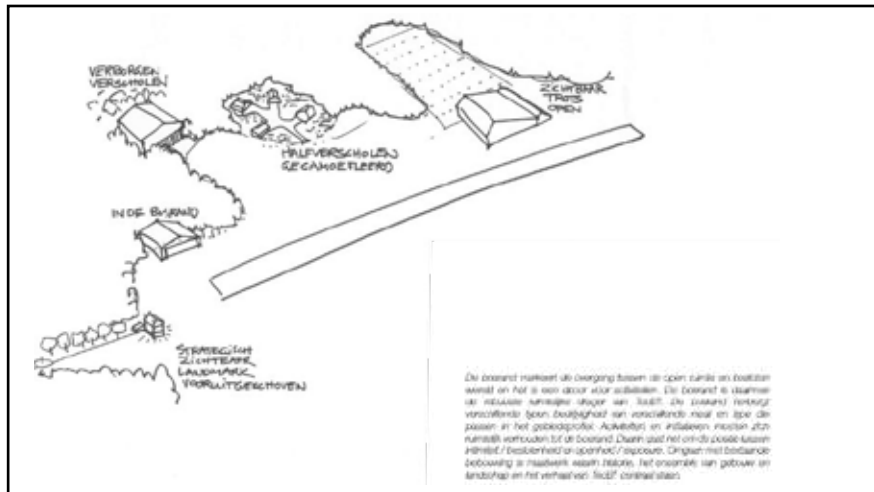
W. Zorg voor hoogwaardige doorgaande waterstructuren (zie kaart):

- a. *doorgaande waterstructuren in stand houden;*
- b. *goed in balans houden van het waterbergend en waterafvoerend vermogen van het gebied,*
- c. *rekening houden met de drooglegging van de landingsbaan.*

Voor het aanpassen van een doorgaande waterstructuur dient middels berekeningen te worden aangetoond dat de aanpassingen geen nadelige gevolgen hebben voor het waterbergend en waterafvoerend vermogen.

Kwaliteitscriteria nieuwbouw

1. Nieuwbouw in de nabijheid van een bestaand beeldbepalend gebouw .

Het gebouw voegt zich qua schaal, maat en vormgeving in het ensemble zonder de karakteristieke kenmerken te domineren.

Het gebouw laat het zicht op beeldbepalende panden vrij.

2. Bouwhoogte en massa - impact op omgeving.

De invloed die grote massa's en bouwhoogten hoger dan 25m hebben op de omgeving worden in beeld gebracht. Op basis van conceptueel heldere ontwerputgangspunten komt een optimale rood-groene inpassing tot stand met zorg voor behoud van het landschappelijke silhouet.

3. Nieuwbouw draagt bij aan de innovatieve en bijzondere uitstraling van het gebied Technology Base Twente.

4. Nieuwbouw heeft door zijn oriëntatie een duidelijke relatie met het landschap / met de beoogde campussetting.

Beslisboom ruimtelijke kwaliteit

Nadat een initiatief is besproken in het Kwaliteitsteam en het ontwerpend onderzoek tot een planvoorstel heeft geleid, kan dit de reguliere route aanvraag omgevingsvergunning in gaan. Om aan het bestemmingsplan en de welstandsnota getoetst te kunnen worden moet een ruimtelijke onderbouwing worden opgesteld.

Als het proces van meedenken en verkennen van inpassing en ontwerp-oplossing is gepasseerd en goed is doorlopen schrijft het kwaliteitsteam zijn advies. Dit advies is de ruimtelijke onderbouwing van het initiatief.

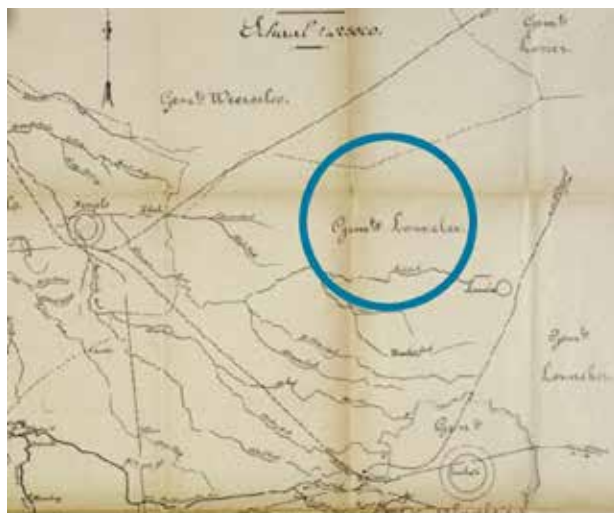
Het advies geeft een verantwoording hoe aan de vastgestelde beleidskaders - het gebiedsprofiel - is voldaan en welke afweging daarbij zijn gemaakt. De onderbouwing gaat in op alle activiteiten in de rechter tabel zover deze van toepassing zijn bij het initiatief. In het kwaliteitsteam zijn de vakdisciplines stedenbouw, architectuur, landschapsarchitectuur en cultuurhistorie vertegenwoordigd. Water en verkeer zijn deelaspecten die om een gemeentelijke adviesrol gevraagd moeten worden als het proces in dat stadium verkeert.

	I. Behoud samenhang in bebouwing en landschap	II. Behoud bos als camouflageplanting	III. Behoud de brede rolbaantracés	IV. Transformeer de beeldbepalende bebouwing	V. Koester het karakter van de beeldbepalende gebouwen	A. Samenhang nieuwe tijdlaag	B. Groen/blauwe casco	C. Landschappelijke setting	D. Minimaliseer nieuwe verharding	E. Zo min mogelijk hekken	W. Water	1. Relatie met beeldbepalende gebouwen	2. Bouwhoogte en massa	3. Innovatieve en bijzondere uitstraling	4. Oriëntatie nieuwbouw
Situering nieuwbouw	●	●	●	●		●	●	●				●			●
Maat, schaal en vormgeving nieuwbouw	●		●			●		●				●	●	●	●
Transformatie bestaand gebouw / uitbreiding	●	●	●	●		●		●							
Sloop beeldbepalend gebouw	●		●	●											
Aanleg verharding rondom bestaande en nieuwe gebouwen	●	●	●			●	●		●		●				
Aanleg parkeervoorzieningen	●	●	●				●		●	●	●				
Kappen bos en houtsingel	●	●	●				●								
Aanleggen groenstructuur	●	●	●			●	●			●	●				
Aanleg nieuwe waterstructuur	●		●			●	●				●				

Bijlage - toestingskader cultuurhistorie

Waardenstelling van Het Oversticht, 2009

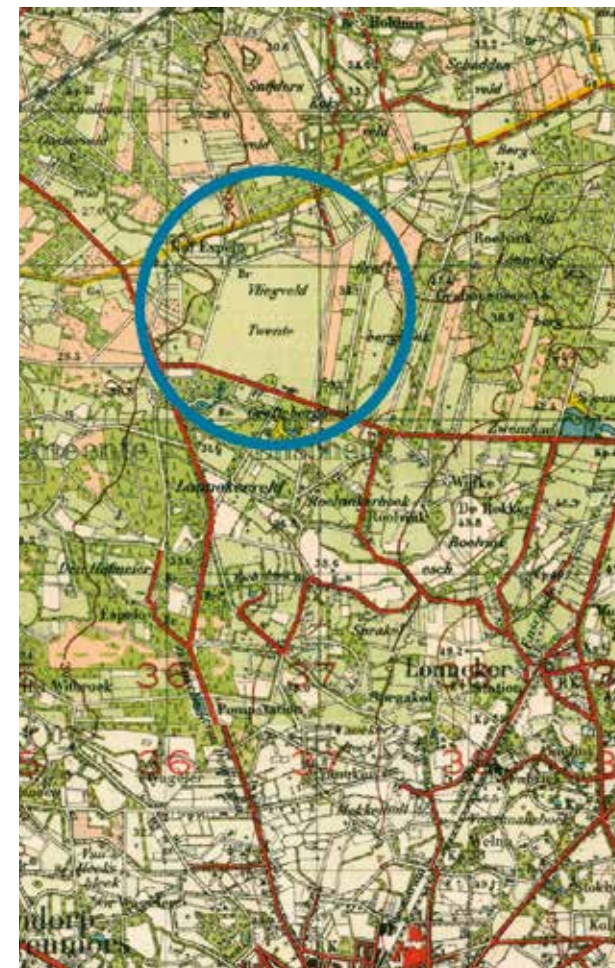
Als toetsingskader vastgesteld in de gebiedsgerichte uitwerking van
de structuurvisie 2009

Kaart uit 1910 met afwatering van de streek tussen Twickel en Enschede.

Kaart uit 1916 met het oude landschap: open heidevelden en bos ten westen van de Lonnekerberg.

Kaart uit 1935 met de eerste civiele vliegbasis die stamt uit 1931, duidelijk is de schaalvergroting.

De vliegbasis Twente een korte schets

Algemeen

Het gebied van de vliegbasis Twente ligt ten noorden van de bebouwde kom van Enschede in de 'stedendriehoek' Hengelo-Enschede-Oldenzaal. Het gebied wordt -grosfweg- begrensd door de Vanekerhoek in het zuiden, de Weerseloseweg en de Vliegvelddstraat in het westen, het Snijderveld en Schaddersveld in het noorden en de Oldenzaalsestraat in het oosten.

De historische vliegbasis Twente bestaat uit verschillende, niet direct aan elkaar grenzende deelgebieden. De kern wordt gevormd door het Centrum, het Prins Bernard Park, Kamp Overmaat en Zuidkamp.

Het essen/kampenlandschap, afgewisseld met jongere ontginningsbossen die nog steeds voornamelijk uit naaldbout bestaan, vormt de verbindende schakel tussen de gebieden. In dit gebied zijn naast de nog functionerende onderdelen van de vliegbasis ook restanten van vliegactiviteiten aan te treffen zoals ruïnes van opslaggebouwen voor brandstof en taxibaantracés.

Landschap

De vliegbasis ligt op de overgang tussen de stuwwal van Oldenzaal-Enschede en het dekzandgebied ten westen hiervan. Deze wal is ten tijde van het Saalien (300.000-130.000 jaar geleden) door het landijs opgestuwd. Aan de westzijde van de stuwwal is ten tijde van het Weichselien (120.000-13.000 jaar geleden) een gordel van dekzand afgezet, die vrijwel overal aan de oppervlakte ligt.

Er zijn in het gebied grote verschillen in hoogteligging en reliëf. Het oostelijke deel ligt 46 m boven NAP en wordt doorsneden door enkele erosiedalen. Het westelijke deel ligt, zwak glooiend, 40 tot 35 meter boven NAP. In het Zuidkamp zijn kleine dekzandruggen en -koppen aanwezig.

Een stelsel van beken ontspringt aan de Lonnekerberg en watert af naar het westen en zuiden (Roombeek).

De flanken van de stuwwal zijn waarschijnlijk al vóór de Middeleeuwen in gebruik genomen als akker. In de drassige laagten lagen hooi- en weilanden. In het zuiden van Vaneker bevonden zich nog lange tijd woeste gronden. Ten zuiden van kamp Overmaat waren nog in de 19de eeuw kleine heidevelden te vinden, die pas in de 20ste eeuw ontgonnen zijn.

Vliegveld¹

De geschiedenis van de vliegbasis begint in 1921, het jaar waarin enkele Twentse notabelen een stuk heidegrond tussen Enschede, Hengelo en Oldenzaal geschikt begonnen te maken voor de sportvliegerij: dit gedeelte lag ter plaatse van de zuidelijke ringweg.

In 1931 werd het sportvliegterrein omgevormd tot een volwaardig civiel vliegterrein. Na egalisatie van het terrein werd een grote grasmat van 64 hectare aangelegd aan de oude handelsweg, de Oude Deventerweg. Dit gebied werd begrensd door de Fokkerweg in het oosten, de Oude Deventerweg in het zuiden, de Panderweg in het westen en de Korhaanweg in het noorden. In 1932 werden op het terrein een stationsgebouw en een hangar gebouwd. Er was onder andere tot 1939 een dagelijkse lijnvlucht per KLM naar Amsterdam.

In mei 1940 werd het vliegveld door de Duitse Luftwaffe in bezit genomen. Hun 'Fliegerhorst' maakte deel uit van een stelsel van luchtverdediging dat de hele westkust van het Europese vasteland omvatte. De basis voor dat stelsel werd gevormd door de mogelijkheden die de radar bood voor vluchtleiding en gevechtsleiding.

Voor dit nieuwe doel werden de bestaande startbanen vergroot en er werden nieuwe banen aangelegd: hiermee kwam de nog steeds bestaande 'Duitse' A tot stand. Om de startbanen kwam een ringweg te liggen. Deze ringweg stond in verbinding met de 55 vliegtuighallen die door de Duitsers werden gebouwd. De Duitsers breidden het vliegveld sterk uit: boeren werden onteigend en landgoed het Slottelmös werd in beslag genomen: het nieuwe hoofdgebouw werd op dit voormalige landgoed gesitueerd. De luchtverkeersleiding kreeg een plaats op het Centrum (Rollfeld). Aan de Lonnekerveldweg werd een gebouw voor de technische dienst opgericht en aan de Fokkerweg verzezen onderkomens voor de manschappen. Onderkomens voor officieren en onderofficieren werden gebouwd op Het Prins Bernardpark (Nordlager), Zuidkamp (Südlager) en Kamp Overmaat. Ten noorden van het Prins Bernardpark werd een radiostation gebouwd.

¹ De informatie uit deze paragraaf is ontleend aan:

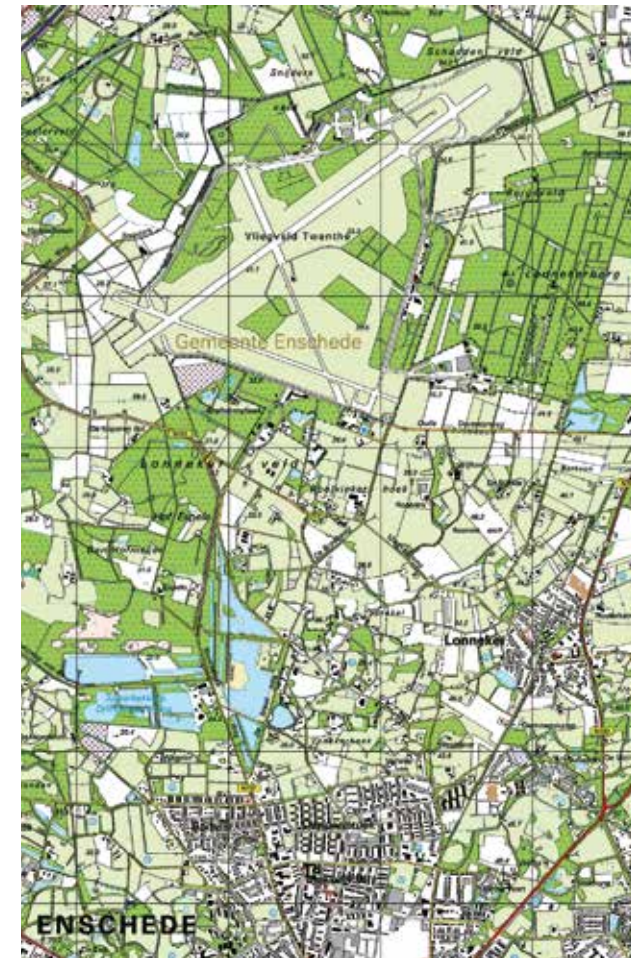
Het Oversticht, Inventarisatie jongere bouwkunst 1850-1940 objecten gemeente Enschede2, Zwolle 1990; Nederlandse Federatie voor Luchtvaart Archeologie, 'Toelichting bij aanvraag rijksmonumentenstatus', De Kwakel, 2000.

Kaart uit 1947 met de bebouwing aangegeven die voor de Duitsers is gerealiseerd voor de Fliegerhorst. Uidelijk zichtbaar zijn de uitbreidingen van Centrum, prins Bernhardkamp Overmaat en Zuidkamp. Niet alle gebouwen die de Duitsers hebben gerealiseerd staan op de kaart doordat er tijdens de oorlog ook al een aantal verloren zijn gegaan.

Kaart uit 1954 met een overzicht van de vliegbasis vlak na de oorlog.

Kaart uit 2000, de schaalvergroting van het Centrum ten tijde van de Koude Oorlog is nog duidelijk te zien.

Toen na 1942 de vooral overdag opererende Amerikaanse luchtmacht in het Nederlandse luchtruim verscheen, werden twee enorme rolbaanlussen aangelegd: één liep tot aan de grens met Oldenzaal en de ander tot aan het huidige terrein van de Universiteit Twente.

Op 1 april 1945 werd het vliegveld door Engelse troepen bezet, waarna het in november 1945 werd overgedragen aan de Nederlandse luchtmacht. Op 31 maart 1946 werd vervolgens de vliegbasis Twente opgericht.

Na de oorlog werd het terrein van het vliegveld teruggebracht van ruim 1800 tot minder dan 500 ha. Vanaf deze periode werden voortdurend functionele verbeteringen en veranderingen doorgevoerd. Die hingen bijvoorbeeld samen met wijzigingen in gestationeerde vliegtuigtypen (Starfighter, NF-5, F-16) en met veranderende functies (opleiding, parate eenheid, etc.). Een grote ingreep betekende in 1974 de vervanging van de oude vliegtuigparkeerplaatsen door zogenoemde 'shelters', vliegtuigbunkers met een landelijk uiterlijk. Zij waren een uitvloeisel van de ervaringen van de Israëlische luchtmacht, die in één keer veel in de open lucht geparkeerde Egyptische gevechtsvliegtuigen uitschakelde. Er is in verband met vernieuwing en kostenbesparing in de afgelopen jaren door Defensie veel van de 'Duitse' bebouwing gesloopt: van de 55 oude verwarmde hangars is er bijvoorbeeld nog maar één, in sterk veranderde toestand over. Ook het pand C(entrum) 1, het Duitse hoofdgebouw, is enkele jaren geleden afgebroken. Het legeringscomplex aan de Fokkerweg is in 2003 in zijn geheel verdwenen.

In 2003 werd door het Ministerie van Defensie besloten Vliegbasis Twente af te stoten. Nog voor de zomer van 2004 zijn de meeste eenheden van de vliegbasis vertrokken en in 2007 hielden ook onderhoud en reparatie hier op.

Uitbreidingen vliegbasis Twenthe

Hoofdenmerken

Vier historische lagen

Belangrijkste waarneming is dat het gebied een stapeling laat zien van historische lagen, te weten die van:

- het Oude Landschap (het landschap tot ongeveer 1940)
- de Oude Oorlog (1940-1945: de aanleg en bouw van het militaire vliegveld door de Duitse bezetter in WO II)
- de Koude Oorlog (1945-1989: de aanleg en bouw van een modern militair vliegveld dat moest bijdragen aan de verdediging van het NAVO-gebied tegen een mogelijke inval van de landen van het Warschaupact)
- het Nieuwe Vliegveld (1989-2004: de combinatie van een militair- en een burgervliegveld in de periode na de val van het 'ijzeren gordijn' in 1989).

In elk van deze historische fasen zijn elementen uit de vorige lagen hergebruikt en van een nieuwe betekenis voorzien, wat de geschiedenis van het gebied bijzonder interessant en rijk maakt. Uit het Oude Landschap werden waterlopen, wegen, hoogteliggingen, bosschages en open ruimten benut voor een bruikbaar militair vliegveld. Uit de Oude Oorlog werden gebouwen en structuren overgenomen voor de militaire behoeften tijdens de Koude Oorlog. Het burgerlijk medegebruik van het vliegveld laat vervolgens enkele aanvullingen zien op plekken die logisch uit de vroegere structuren voortvloeiden.

Accenten

Elke fase kent zijn eigen accenten en thema's. Zij zijn als volgt te kenschetsen:

Het Oude Land: de onontgonnen heide ten westen van de Lonnekerberg vertegenwoordigde lange tijd waarschijnlijk de grootste open ruimte in het Twentse landschap, dat verder door houtwallen en bosschages veelal in 'kamers' was ingedeeld. Gedurende de ontginningsfase, waarin de heide werd geëxploiteerd voor de veehouderij, is die openheid gebleven. Dat heeft de planning van een vliegveld hier mogelijk gemaakt, een vliegveld dat nog steeds één van de grotere open ruimten in Twente laat zien. Aan het eind van deze periode werd het eerste vliegveld in de vorm van een strip aangelegd.

Waarden: open karakter van het landschap; oude structuren en landschapselementen die nog aanwezig zijn.

De Oude Oorlog: camouflage en hiërarchie zijn hier de sleutelwoorden. De lay-out en de vormgeving van de vliegbasis met zijn kampen als agrarische nederzettingen en zijn gebouwen als boerderijen en erven zijn ontstaan vanuit de behoefte aan camouflage (vooral vanuit de lucht) van deze militaire nederzetting. Voor deze vorm van camouflage zijn aldus stedenbouwkundige en architectonische middelen ingezet, maar de startbanen werden door de Duitsers ook opzettelijk groen gespoten.

De verdeling in kampen was deels gebaseerd op de hiërarchie in het personeelsbestand, waarin bijvoorbeeld mensen die beschikten over de zeer schaarse kennis over vluchtleiding en gevechtsleiding apart werden ondergebracht van het meer reguliere administratief en gevechtspersoneel. Op het vliegveld zelf kreeg het stelsel van taxi- en landingsbanen de driehoekige hoofdvorm van een A.

Waarden: Vliegbasis en de kampen, structuren en landschapselementen; ensemblewaarde van gebouwen en erven, enkele clusters van gebouwen, camouflage: casco's met regionale architectonische kenmerken; enkele afzonderlijke gebouwen met grote objectwaarde.

De Koude Oorlog: camouflage blijft een thema. Maar hier gaat het om camouflage met landschappelijke middelen, zoals situering in bospercelen en de bedekking van bunkers en shelters met aarde en begroeiing. Daaraan worden in deze fase de kenmerken van een staand leger toegevoegd, met alle meer 'gewone' bedrijfsmatige onderdelen die daarbij horen. Bovendien veranderde de aard van het luchtwapen, dat met raketten en met chemische en nucleaire ladingen nieuwe typen van opslaggebouwen nodig maakte, alsmede uitgebreide voorzieningen voor beveiliging.

Waarden: enkele clusters van gebouwen in hun landschappelijke setting met camouflagebegroeiing, specifieke gebouwtypen.

Het Nieuwe Vliegveld, onder meer met burgervliegtuigen in regelmatige lijndiensten en met charters, voegt een hoek met civiele gebouwen aan de terreinen toe. Deze hoek voor civiel medegebruik bevindt zich op de plek waar het contact met de burgerwereld het gemakkelijkst te regelen valt, zonder de belangen van het militaire deel in gevaar te brengen. Bovendien ligt die plek aan de Oude Deventerweg, deel van de oude infrastructuur. Voor het militair vliegen is camouflage niet meer van belang, getuige bijvoorbeeld de bouw van een grote hangar als H11. Deze recenthistorische laag is voor deze waardestelling minder relevant en zal slechts zijdelings aan bod komen.

Camouflage architectuur, regionale bouwstijl en materiaal is toegepast om de bunkers die gebruikt werden als legeringsgebouwen te camoufleren.

Camouflage architectuur, regionale bouwwijze en materiaal is toegepast om de bunkers die gebruikt werd voor bijeenkomsten te camoufleren.

Camouflage architectuur, regionale bouwwijze en materiaal is op verschillende manieren toegepast om de bunker te verhullen.

Camouflage architectuur, Oud Hollandse bouwstijl is op verschillende manieren toegepast om de bunker te verhullen.

Camouflage architectuur, de betonnen brandweerkazerne is gecamoufleerd door de vorm van een Friese stolp boerderij.

Camouflage architectuur, gevel met stalramen en deeldeuren de stalramen zitten te hoog en de deeldeuren zijn slechts façade, daarachter zit een betonnen muur.

Bebouwing

Het Oude land

Het oude land, dat wil zeggen het landschap vóór de ontginning in de laatste helft van de negentiende eeuw, rond Enschede bestond voor een groot deel uit de zogenaamde Woeste Gronden. Deze Woeste Gronden waren arme, vaak vochtige gronden met een opslag van jonge bomen, diverse grassoorten en heide. Akkerbouw en bos waren door de bodemgesteldheid niet mogelijk, waardoor heidevelden konden ontstaan. Deze heidevelden werden gebruikt voor het grazen voor jongvee en de heide werd afgestoken als toeslagmateriaal voor de melkveehouderij. De heidevelden werden niet bewoond, de enige bebouwing was aan de randen van de heidevelden. Het gaat daarbij waarschijnlijk om enkele kleine boerderijen, nachtonderkomens voor het jongvee dat op de velden graasde en droogschuren voor de heideplaggen.

Het gebied van de huidige vliegbasis was een van de grootste open heidevelden van Twente. Het gebied was niet bebouwd, alleen aan de randen van het veld laat oud kaartmateriaal enkele kleinschalige bebouwing zien. Hiervan is niets terug te vinden in het huidige landschap. In dit open landschap werd in 1921 een deel geschikt gemaakt om te dienen als sportvliegterrein en vervolgens in 1935 een eerste kleine burgervliegbasis, het begin van de huidige vliegbasis. Van bebouwing was in deze tijd nog steeds nauwelijks tot geen sprake.

De oude oorlog: De vliegbasis bevindt zich in het onaangetaste landschap van een heideontginning met bos. De bebouwing is daarin als het ware ‘vermomd’ als agrarische- of dorpsbebouwing door de toepassing van aan de traditionele (Twentse, Duitse en soms Friese) bouwkunst ontleende volumes, geledingen, materialen en kleuren op alle niveaus: zelfs de stalen luiken zijn voorzien van het kenmerkende zandlopermotief. Twentse en Duitse bouwkunst is aan elkaar verwant, waardoor het niet verwonderlijk is dat de Duitsers een mengstijl hebben gebruikt. Deze bouwstijl is onder andere gebruikt in de legeringgebouwen in de kampen. In Zuidkamp staan bijvoorbeeld typische Duitse ‘bauernhof’ hoofdvormen, die veel overeenkomsten vertonen met de boerderijtype in westelijk Overijssel: grote sobere schuren/boerderijen met wolfseind. In Centrum is de brandweerkazerne verwant aan de Friese stolpboerderij.

Het inzetten van architectonische en stedenbouwkundige middelen hoorde tot de camouflagetactiek van de Duitsers. Dit is van invloed geweest op de

ensembles en de uitmontering van de afzonderlijke objecten. Vooral in Zuidkamp en Prins Bernardkamp is de aansluiting op de regionale wijze van erfinrichting duidelijk te zien. Ook werden de Twentse landhuizen als inspiratiebron gezien, zoals in kamp Overmaat.

De bouwstijl en materialisering sluiten naadloos aan bij de traditionele bouwstijl in de omgeving: baksteen, dak(pannen) en hout. Het verschil is dat dit bij de gebouwen uit deze fase slechts een façade is: camouflage van de bunkers, die alle gebouwen in feite zijn. Het binnenwerk (muren en plafonds) van de gebouwen uit deze periode is een dikke betonnen schil (met vaak schuilkelders), de ramen en luiken zijn van staal, soms bekleed met hout en boden bescherming tegen het mogelijke oorlogsgeweld.

Elk kamp moet gezien worden als een ensemble, maar onderling verschillen de kampen van karakter en opzet. Prins Bernardkamp heeft een lanen-structuur, Overmaat heeft een landhuisstructuur, Zuidkamp heeft hoofdzakelijk de structuur van een dorp met Twentse erven.

De meeste objecten binnen de kampen (legeringgebouwen en kantoor- en dienstgebouwen) hebben een grote historische en ensemblewaarde, vaak versterkt door hun relatie met de inrichting van het gebied (erf en parkaanleg, klinkerwegen, lanen, vijver etc). Enkele gebouwen van de verschillende kampen hebben bovendien een grote objectwaarde door de aanwezigheid van architectonische kwaliteiten. Vaak zijn dit gebouwen met een centrale functie die op markante plekken gesitueerd zijn.

De gebouwen zijn architectonisch (en veelal ook functioneel) in verschillende typen te onderverdelen. Deze typen komen in elk kamp voor. In Centrum is al veel van deze bebouwing verdwenen.

Veel gebouwen zijn aangetast doordat de vensters en luiken zijn vervangen door kunststofvensters, het casco is in alle gevallen relatief intact.

Zware betonnen liggers en plafonds scheiden de begane grond van de zolder.

Voorbeeld van een schuilkelder die zich in veel panden/bunkers bevinden.

Gebouwtype centraal object, brandweerkazerne Centrum

Bunkers van de commandopost Centrum.

De enige bunker in Zuidkamp die niet gecamoufleerd is.

Duitse rolbaan gemaakt van traditionele klinkers (met reflecterende geëmailleerde stenen).

Gebouwen typen

- 1- De legeringgebouwen of barakken en soms kantoren die als Twentse woonhuizen zijn vormgegeven op veelal een vierkante of rechthoekige grondslag onder zadeldak, voorzien van kloostervensters met luiken (oorspronkelijk). (zie pagina 16)
- 2- Bedrijfsgebouwen: dit type bestaat uit garages in verschillende vormen. Eén type is relatief klein en bestaat uit één bouwlaag onder een met pannen gedekt zadeldak. Deze zijn vormgegeven als regionale schuren. Daarnaast is er een grotere variant die bestaat uit één bouwlaag onder een met pannen gedekt zadeldak voorzien van wolfseinden. De kap is voorzien van meerdere kapverdiepingen. De vorm is ontleend aan de Duitse 'bauernhof' maar komt elders in Overijssel ook veelvuldig voor. De bedrijfsgebouwen bestaan uit een betonskelet met baksteen. (zie pagina 18)
- 3- Een derde type zijn de centrale objecten die vaak een specifieke of publieke functie hadden (kapel, lesgebouw, eetzaal, brandweerkazerne). Ook deze zijn in een traditionele stijl gebouwd met overeenkomstige materialen. (zie pagina 19)

De koude oorlog: nieuwe defensietactieken, een ander vijandbeeld en nieuwe wapens leidden in deze fase tot nieuwe typen gebouwen tot nieuwe stedenbouwkundige ensembles. Het vliegveld werd aangepast door banen te verlengen, vliegtuigonderkomens (eerst hangars, later betonnen shelters) te bouwen en de ondersteunings-infrastructuur te verbeteren. Zo kwamen er een verhoogde verkeerstoren, een nieuwe brandweerkazerne, een nieuw stelsel van brandstofopslag en –transport en werden nieuwe kantoren, werkplaatsen en magazijnen gebouwd. Een complete munitiestraat, met door 'landschap' gecamoufleerde bunkers, completeerde de transformatie naar een moderne luchtmachtbasis.

Ook de veranderende rol en betekenis van de kampen leidden tot bouwactiviteiten. Vooral het Zuidkamp werd vernieuwd door de transformatie van bestaande gebouwen en de bouw van nieuwe voorzieningen zoals een recreatiegebouw, logies en een nieuwe kantine.

Sommige functies bleven ook gewoon: de garages en werkplaatsen bijvoorbeeld, maar ook de kapel, die rond 1950 alsnog werd voorzien van wandschilderingen met religieuze voorstellingen.

Het nieuwe vliegen: zonder de druk van een vijand en met de komst van burgerluchtvaart verschijnen nieuwe, onverdedigde hangars op het vliegveldterrein, met accenten aan de noordwest- en de oostzijde. In de zuidoosthoek wordt de burgerluchtvaart geconcentreerd, met een bescheiden verkeersgebouw en enkele kantoren. Uit deze periode dateert ook een nieuw commandocentrum naast de oude rolbaan aan de zuidzijde.

De gebouwen uit de beide laatste perioden zijn utilitair en zonder opsmuk. Meestal zijn zij uitgevoerd in crème/gele baksteen, met sierbanden in kleur en hebben zij platte daken. Ook metalen damwandpanelen komen aan veel gevels voor. Met alle respect voor de inspanningen van de bouwers is er weinig architectonische kwaliteit aan de gebouwen uit deze fasen te ontdekken. Uitzonderingen zijn gebouwen die vanwege een bijzondere constructie opvallen, zoals de hangar 11 met zijn kap van gebogen vakwerkspanten, of bijzondere installaties zoals de testsite voor motoren. Maar ook de nissenhutten en romneyloodsen die verspreid over het gebied staan zijn karakteristiek voor de utilitaire bouw in beide perioden.

Vm. Oostkamp: gebouw voor verbindingen, ook in camouflage-architectuur (luiken, baanderdeuren, pannendak, etc.)

Vm. Oostkamp, verbindingen: de romantische architectuur verhult wanden van 50 cm beton en een betondek van decimeters dik.

Vm Oostkamp: de Koude Oorlog vroeg om efficiënte en beveiligde machinerie voor opslag: de Munitiestraat : camouflage met bosdek.

Centrum / oostkamp: zo'n 50 shelters voor persoonlijke beveiliging staan over het terrein verstrooid: een K.O.-grid van aparte betekenissen.

Vliegveld: bunkers voor straaljagers zijn in reeksen en clusters gebouwd.

Hydraulische deur in vliegtuig-shelters scharniert vanuit de vloer.

Vliegveld / centrum: clustering van vliegtuigshelters; snelle toegang naar rolbanen.

Vliegveld / centrum: vlakke bunker voor materieelopslag komt enkele malen voor.

Vm. Oostkamp: infrastructuur naast het vliegen: wasplaats voor voertuigen.

Vm. Oostkamp: kleine hangar.

Vm. Oostkamp: Romney-loods als kleine hangar: interieur.

Vm. Oostkamp: rolbaan en 2 hangars.

Vliegveld / centrum: voormalige toegang oostzijde naar PB-kamp: portiersloge, hek en personal shelter.

Vliegveld / centrum: aan ringweg oost één hangar, nu voor zweefvliegen.

Vliegveld / centrum: het landschap van de Koude Oorlog: weidsheid, bos, bunkers (ringweg oost, noordzijde).

Vliegveld / centrum: aan de noordwestzijde ontwikkelde zich een cluster hangars, bunkers, werkplaatsen en kantoren.

Vliegveld / centrum: op het terrein twee brandstofdepots, symmetrisch geplaatst.

Van sommige bunkers is bouwdatum niet af te lezen; zij werden ingevoegd, hergebruikt, aangebouwd voor elke volgende fase (toren).

Vm Oostkamp: op het moderne vliegveld een gebouw voor parachutisten met parachute-toren.

Vm. Oostkamp: munitie-opslag onder bliksembeveiliging, na 1989.

Vm Oostkamp: hangar

Vm. Oostkamp: moderne hangar met lichte gebogen vakwerkspanten.

Vm Oostkamp, hangar interieur.

Vm. Oostkamp: hangar. uit de reeks moderne hangars, zonder camouflage.

Vliegveld / centrum: installatie voor beproeving motoren.

Vliegveld / centrum: hangar-/ veldzijde van demotor-proefopstelling.

Hangar ringweg westzijde.

Werkplaatsen, hangar en antennestation met bunker, ringweg westzijde.

Kantoor-/instructiegebouw cluster westzijde.

Grote hangar in cluster westzijde.

Vliegveld / centrum: op verschillende plaatsen staan kantoren voor defensie uit de jaren '80/'90.

Vliegveld / centrum: kenmerkend kantoor DGWT naast bunker uit WO II.

Vliegveld / centrum: hangar in cluster westzijde.

Vliegveld / centrum: van sommige bunkers is datum en oorspronkelijke functie niet bekend (sokkel voor radarinstallatie uit WO II?)

Vliegveld / centrum: radartoren (nog in bedrijf)

De verkeerstoren werd met een staalconstructie verhoogd.

gebied	naam defensie	MIPnummer	foto nummer	nummer	straatnaam	nummer	toevoeging	oorspronkelijke functie/objekt	type	periode	opmerking	structuur waarde	landschapswaarde	ensemblewaarde	objectwaarde	historische waarde	herbestemmingswaarde
PBK	?	ES332a	12, 113, 116		Prinsbernhardpark	1		wachtgebouw		WOII	woonhuis	*	***	*	*	*	
PBK		ES332b	114		Prinsbernhardpark	2		legeringsgebouw	barak type B	WOII	woonhuis		*		*	*	
PBK					Prinsbernhardpark	3		legeringsgebouw	barak type C	WOII	woonhuis		*		*	*	
PBK					Prinsbernhardpark	6				WOII	gesloopt	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	
PBK					Prinsbernhardpark	7				WOII	gesloopt	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	
PBK					Prinsbernhardpark	8				WOII	?				*	*	
PBK					Prinsbernhardpark	12		legeringsgebouw		WOII	woonhuis		*		*	*	
PBK					Prinsbernhardpark	12	t.o.	trafohuis		WOII			*		*	*	
PBK					Prinsbernhardpark	14		officiersmess		WOII	antikraak	*	***	*	*	*	
PBK					Prinsbernhardpark	14	t.o.	garage		WOII			*		*	*	
PBK		ES332e			Prinsbernhardpark	16				WOII	gesloopt	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	
PBK					Prinsbernhardpark	17		magazijn		WOII	gesloopt	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	
PBK					Prinsbernhardpark	18		legeringsgebouw	barak type B	WOII			*		*	*	
PBK					Prinsbernhardpark	19		legeringsgebouw		WOII			*		*	*	
PBK					Prinsbernhardpark	22		legeringsgebouw		WOII	woonhuis		*		*	*	
PBK		ES332c	117, 118		Prinsbernhardpark	22	b	legeringsgebouw		WOII	woonhuis		*		*	*	
PBK		ES332d	119		Prinsbernhardpark	24		legeringsgebouw		WOII	woonhuis		*		*	*	
PBK		ES332d	119		Prinsbernhardpark	24	b	legeringsgebouw		WOII	woonhuis		*		*	*	
PBK			120, 121		Prinsbernhardpark		ong	tennisbaan		WOII?					*	*	
PKB			134		Bergweg	?		garage gebouw		WOII			*		*	*	
PKB					Bergweg			trafohuis		WOII			?				
PKB					weiland			garage gebouw		WOII	schuur		*		*	*	
PKB					weiland			garage gebouw		WOII	schuur		*		*	*	
PKB					weiland			restant		WOII			*		*	*	
PKB					weiland			restant		WOII			*		*	*	
PKB								klinkerwegen		?		*	***				
PKB								lindenlaan		?		*	***				
C	B534				C-ringweg west			vliegtuigshelter		KO	duo		**	**	*	*	
C	B535				C-ringweg west			vliegtuigshelter		KO	duo		**	**	*	*	
C	B510				C-ringweg west			vliegtuigshelter		KO	trio		**	**	*	*	
C	B511				C-ringweg west			vliegtuigshelter		KO	trio		**	**	*	*	
C	B512				C-ringweg west			vliegtuigshelter		KO	trio		**	**	*	*	
C	B16				C-ringweg west			munitiebunker		KO			*	*		*	
C	B505				C-ringweg noord			bunker plat		KO			*	*		*	
C	B513				C-ringweg noord			vliegtuigshelter		KO	pendant van 520		**	**	*	*	
C	B514				C-ringweg noord			vliegtuigshelter		KO	druiventros'		**	***	**	*	*
C	B515				C-ringweg noord			vliegtuigshelter		KO	druiventros'		**	***	**	*	*
C	B516				C-ringweg noord			vliegtuigshelter		KO	druiventros'		**	***	**	*	*
C	B517				C-ringweg noord			vliegtuigshelter		KO	druiventros'		**	***	**	*	*
C	B518				C-ringweg noord			vliegtuigshelter		KO	druiventros'		**	***	**	*	*
C	B519				C-ringweg noord			vliegtuigshelter		KO	druiventros'		**	***	**	*	*

gebied	naam defensie	MP-nummer	foto nummer	nummer	straatnaam	nummer	toevoeging	oorspronkelijke functie/object	type	periode	opmerking	structuur waarde	landschapswaarde	ensembelwaarde	objectwaarde	historische waarde	herbestemmingswaarde
C	B520				C-ringweg noord			vliegtuigshelter		KO	pendant van 513		**	**	*	*	
C	C67				C-ringweg noord			loods		KO							
C	C69				C-ringweg noord			loods		KO							
C	C70				C-ringweg noord			opstal		KO							
C	C100				C-ringweg noord			nissenhut		KO			*	*			
C	C94				C-ringweg noord			opstal		KO							
C	C58				centrum/vliegveld			?		KO	niet bezocht						
C	C72				centrum/vliegveld			?		KO	niet bezocht						
C	AFSN				C-ringweg noord			brandstof-opslag	div	?							
C	AFSO				C-ringweg oost			brandstof-opslag	div	?							
C	AFSZ				C-ringweg oost			brandstof-opslag	div	?							
C	C50A				C-ringweg noord			kantoor, met bunker									
C	C50B				C-ringweg noord			opslag									
C	P18				C-ringweg noord			parkeerlus							*	*	
C	C54				C-ringweg noord			opslag									
C	C32				C-ringweg noord			?									
C	C55				C-ringweg noord			?									
C	C38				C-ringweg noord			?									
C	C59				C-ringweg noord			blikken loods schuifdeuren		KO							
C	C60				C-ringweg noord			blikken loods schuifdeuren		KO							
C	C61				C-ringweg noord			blikken loods schuifdeuren		KO							
C	C89				C-ringweg noord			opstal									
C	C34		91		C-ringweg noord			kantoor		mod						*	
C	C48				C-ringweg noord			romneyloods									
C	C49				C-ringweg noord			kapschuur									
C	C39		97		C-ringweg noord			opslag/garage		mod							
C	C40		96		C-ringweg noord			kantoor		mod						*	
C	B502				C-ringweg noord			bunker met antennemast		?							
C	H7		94		C-ringweg noord			hangar		mod						*	
C	H8		89		C-ringweg noord			hangar		mod						*	
C	H9		93		C-ringweg noord			hangar		mod						*	
C	B13				C-ringweg noord			installaties landingsbaan		?							
C	B15		82		veld, C-ringweg oost			muniebunker		?			*	*		*	
C	B521		72,88		C-ringweg oost			vliegtuigshelter		KO	lijncluster oost	**	***	**	*	*	
C	B522		88		C-ringweg oost			vliegtuigshelter		KO	lijncluster oost	**	***	**	*	*	
C	B523				C-ringweg oost			vliegtuigshelter		KO	lijncluster oost	**	***	**	*	*	
C	B524		86,87		C-ringweg oost			vliegtuigshelter		KO	lijncluster oost	**	***	**	*	*	
C	B525				C-ringweg oost			vliegtuigshelter		KO	lijncluster oost	**	***	**	*	*	
C	B526				C-ringweg oost			vliegtuigshelter		KO	lijncluster oost	**	***	**	*	*	
C	B527				C-ringweg oost			vliegtuigshelter		KO	lijncluster oost	**	***	**	*	*	
C	B528				C-ringweg oost			vliegtuigshelter		KO	lijncluster oost	**	***	**	*	*	

gebied	naam defensie	MIPnummer	foto nummer	nummer	straatnaam	nummer	toevoeging	oorspronkelijke functie/objekt	type	periode	opmerking	structuur waarde	landschapswaarde	ensemblewaarde	objectwaarde	historische waarde	herbestemmingswaarde
C	B529				C-ringweg oost			vliegtuigshelter	KO	lijncluster oost		**	***	**	*	*	
C	B530				C-ringweg oost			vliegtuigshelter	KO	lijncluster oost		**	***	**	*	*	
C	B531				C-ringweg oost			vliegtuigshelter	KO	lijncluster oost		**	***	**	*	*	
C	B532				C-ringweg oost			vliegtuigshelter	KO	lijncluster oost		**	***	**	*	*	
C	B533				C-ringweg oost			vliegtuigshelter	KO	lijncluster oost		**	***	**	*	*	
C	B506				C-ringweg oost			bunker (munitie?)	KO	lijncluster oost		*	*		*		
C	B507				C-ringweg oost			bunker (munitie?)	KO	achter toren		*	*		*		
C	B509				C-ringweg oost			bunker (munitie?)	KO	lijncluster oost		*	*		*		
C	B1				C-ringweg oost			bunker + verkeerstoren	WOII	lijncluster oost		**					
C	B5				C-ringweg oost			bunker (radarsokkel?)	WOII	achter toren		**					
C	B2				C-ringweg oost			bunker	?	by brandweer							
C	Tr6				C-ringweg oost			trafostation	?	achter toren							
C	C19				C-ringweg oost			kantoor	mod								
C	C19A				C-ringweg oost			kantoor	mod								
C	C20	ES333J	50,52,55		C-ringweg oost			vm. brandweerkazerne	WOII			**					
C	C22	ES333I	57,65,66		C-ringweg oost			commando + bunker, nu wonen	WOII			**					
C	C23		75		C-ringweg oost			commando, nu wonen	WOII			**					
C	C24		76		C-ringweg oost			meteo, nu wonen	WOII			**					
C	C25		76		C-ringweg oost			administratie, nu wonen	WOII			**					
C	C26		78-81,83,72		C-ringweg oost			testsite motoren	KO			*					
C	C28				C-ringweg oost			kantoor	mod								
C	C29		84		C-ringweg oost			kantoor	mod								
C	geen		63		C-randweg oost			portiersloge dwarsweg	?								
C	C90		77		veld			container modelvliegers	?				*				
C	C91		71		C-ringweg oost			kapschuur zweefvliegers	mod								
C	H16		74,67-69		C-ringweg oost			hangar	mod								
C	G12		70		C-ringweg oost			houten clubgebouw zweefvl.	mod							*	
C	geen				C-ringweg oost			schietsbaan oostzijde	?								
C	C93				C-zuid lonnekerveldweg			defensie-kamp		niet bezocht							
C	C3				C-zuid lonnekerveldweg			defensie-kamp		niet bezocht							
C	C4				C-zuid lonnekerveldweg			defensie-kamp		niet bezocht							
C	B500				C-zuid lonnekerveldweg			defensie-kamp		niet bezocht							
C	C6				C-zuid lonnekerveldweg			defensie-kamp		niet bezocht							
C	C4A				C-zuid lonnekerveldweg			defensie-kamp		niet bezocht							
C	C87				C-zuid lonnekerveldweg			defensie-kamp		niet bezocht							
C	C93				C-zuid lonnekerveldweg			defensie-kamp		niet bezocht							
C	C104				C-zuid lonnekerveldweg			defensie-kamp		niet bezocht							
C	C9D				C-zuid lonnekerveldweg			defensie-kamp		niet bezocht							
C	C9				C-zuid lonnekerveldweg			defensie-kamp		niet bezocht							
C	C9A				C-zuid lonnekerveldweg			defensie-kamp		niet bezocht							
C	C7				C-zuid lonnekerveldweg			defensie-kamp		niet bezocht							

gebied	naam defensie	MIP nummer	foto nummer	nummer	straatnaam	nummer	toevoeging	oorspronkelijke functie/object	type	periode	opmerking	structuur waarde	landschapswaarde	ensembelwaarde	objectwaarde	historische waarde	herbestemmingswaarde
C	C12				C-zuid lonnekerveldweg			defensie-kamp			niet bezocht						
C	C85				C-zuid lonnekerveldweg			defensie-kamp			niet bezocht						
C	C86				C-zuid lonnekerveldweg			defensie-kamp			niet bezocht						
C	C87				C-zuid lonnekerveldweg			defensie-kamp			niet bezocht						
C	geen				C-ringweg zuid			rolbaan zuid		WOII		*	***	***	***		
C	geen				C-ringweg zuid			shelter / bunker einde rolbaan		?							
C-oost	C14				oostkamp frans ov ave			kantoor		mod							
C-oost	C15				oostkamp frans ov ave			kantoor		mod							
C-oost	C16		22-30		oostkamp frans ov ave			vm radiopost		WOII			**	**	**	*	
C-oost	C18				oostkamp frans ov ave			?		mod							
C-oost	byC35		2,5		oostkamp frans ov ave			wasplaats		mod							
C-oost	C35		43,32,21		oostkamp frans ov ave			garage, kantoor		mod							
C-oost	C36		6,7		oostkamp frans ov ave			munitie-opslag		mod							
C-oost	C92		1,4,20		oostkamp frans ov ave			para-centrum		mod							
C-oost	C95		56		oostkamp frans ov ave			brandweer		mod							
C-oost	C96				oostkamp frans ov ave			keerlus vm tankstation		?							
C-oost	C101				oostkamp-munitiepark			kantoor / entreegebouw		mod							
C-oost	C103		15,19,52		oostkamp-munitiepark			munitie-opslag		mod							
C-oost	C47		16		oostkamp-munitiepark			opslag		mod							
C-oost	C87		17		oostkamp-munitiepark			garage		mod							
C-oost	H2		2,57		oostkamp frans ov ave			hangar		mod			*				
C-oost	H10		41,42,44-48		oostkamp frans ov ave			hangar		mod			*				
C-oost	by H11		33,34,38		oostkamp frans ov ave			hangar / romneyloods		?			*	*			
C-oost	H11		35-40		oostkamp frans ov ave			hangar gebogen vakwerkspant		mod			*	**		*	
C-oost	H11B				oostkamp taxiveld			romneyloods		mod			*				
C-oost	H15		53		oostkamp taxiveld			hangar blik		mod			*				
C-oost	H17		53,54		oostkamp taxiveld			hangar		mod			*				
C-oost	B50		10		oostkamp frans ov ave			munitiebunker		KO							
C-oost	B10		13		oostkamp-munitiepark			munitiebunker		KO				*		*	
C-oost	B11				oostkamp-munitiepark			munitiebunker		KO				*		*	
C-oost	B12		18		oostkamp-munitiepark			munitiebunker		KO				*		*	
C-oost	B17		9,11		oostkamp-munitiepark			munitiebunker		KO				*		*	
C-oost	B20		50		oostkamp-munitiepark			munitiebunker		KO		*	**	*		*	
C-oost	B21		50		oostkamp-munitiepark			munitiebunker		KO		*	**	*		*	
C-oost	B22		50		oostkamp-munitiepark			munitiebunker		KO		*	**	*		*	
C-oost	B23		50		oostkamp-munitiepark			munitiebunker		KO		*	**	*		*	
C-oost	B24		50		oostkamp-munitiepark			munitiebunker		KO		*	**	*		*	
C-oost	B25		50		oostkamp-munitiepark			munitiebunker		KO		*	**	*		*	
C-oost	B26		50		oostkamp-munitiepark			munitiebunker		KO		*	**	*		*	
C-oost								beplanting > 50 jaar				*	*	*	*	*	

COLOFON

Beleidsregel “ruimtelijke kwaliteit voormalige vliegbasis
Twenthe”

SO - Stadsingenieurs en Ontwerp
M. Götz

Enschede, 30 mei 2016

**Welstandsparagraaf 21
Vrije landelijke
bebouwing**

EHS luchthaven Twente

voorlopig ontwerp EHS

LEGENDA

Maatregelen

- Droge heide en droog schraalland ontwikkelen
- Natte heide en nat schraalland ontwikkelen
- Beplanting verwijderen
- Nieuwe beplanting realiseren, nat en droog bos
- Slenk/ beek en bron ontwikkelen
- Voorde realiseren
- Poelen aanleggen
- Bomkraters aanleggen
- Talud en spottershill aanleggen
- Vlonder aanleggen
- Bebouwing verwijderen
- Parkeerplaats verwijderen
- Voormalige landingsbanen afwaarderen
- Asfalt afwaarderen tot schotsen

- Fietsroutenetwerk, aansluiting bestaand
- Wandelroutenetwerk, extensief gebruik
- Parkeerplaatsen aanleggen
- Vleermuisbunker
- Brug/ duiker
- Nieuw tracé Jufferbeek
- Begrenzing plangebied
- Gronddepot annex spottershill

Bestaand

- Ruiter-/ menroute
- Fietsroutes
- Mountainbikeroute
- Wandelroutes

- Akkerland
- Weiland
- Bossen
- Regionale weg
- Lokale weg
- Zandweg
- Landingsbanen
- Watergangen
- Bebouwing

uitkijktoren

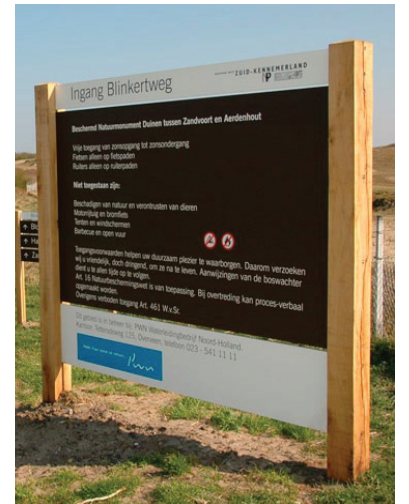
cortenstaal

hout

natuurlijke uitstraling

vormgegeven borden

hergebruik betaand gebouw

bunker onder een aardewal tbv vleermuizen

wachtershuisje

Welstandsparagraaf

Een welstandsparagraaf is een aanvullend instrument om de welstandsnota op onderdelen aan te vullen of aan te scherpen c.q. criteria die niet van toepassing zijn te schrappen. Dit is bedoeld voor ontwikkelingen waarbij geen sprake is van het realiseren van een compleet nieuwe identiteit, maar het niveau van naadloos in de bestaande bebouwing inpassen wordt overschreden. Ook kunnen zo aanvullende instrumenten/formuleringen ten behoeve van de ontwikkeling worden opgenomen, waar welstand louter op beheer is gericht. De welstandsparagraaf kan zowel bij de bestaande welstandscategorie worden geschreven, maar ook is een wijziging van categorie mogelijk.

Plangebied

Het plangebied bestond van oudsher uit woeste gronden en heide. Er was slechts weinig bos aanwezig. Kleine beekloopjes en natte laagtes waren daarentegen wel aanwezig en werden gevoed door brongebieden op en rond de Lonnekerberg. In de Tweede Wereldoorlog heeft het gebied een grote verandering ondergaan. Dat gold niet alleen voor het natuurlijk systeem. De oorlogsgeschiedenis bracht ook een plaatselijke eigen architectuur voort. F16 shelters en personal shelters en gecamoufleerde gebouwen werden gebouwd. Deze gebouwen hadden allen een functie voor de (militaire) luchtvaart. Kenmerkend voor veel van deze gebouwen is de militaire uitstraling. Ze bestaan uit groengekleurd materiaal en/of zijn groen geschilderd. Beton is eveneens een veelvoorkomend materiaal. Enkele meer recent gerealiseerde gebouwen wijken hiervan af.

Het natuurlijk systeem wordt hersteld. Naast het behalen van natuurdoelstellingen, wordt ingezet op het behouden en versterken van de kernkwaliteiten van de plek. De karakteristieke gebouwen in het plangebied maken deel uit van het verhaal van de plek. Er wordt ingezet op behoud van de gebouwen, mits deze qua situering en functie niet conflicteren met het natuurlijk systeem.

Identiteit

In het gevarieerde landschap rond Enschede staan behalve boerderijen en landgoederen ook her en der vrije, landelijke woningen en gebouwen met een bijzondere functie. Ruimtelijk spelen ze een bescheiden rol: de gebouwen staan min of meer 'toevallig' verspreid in het landschap, in het bos, tussen de open weiden, aan een boerenerf, langs een weg of op een kruispunt, eenzaam en alleen of in een kleine buurt bij elkaar.

Deze welstandsparagraaf beschrijft geen woningen maar gebouwen ten behoeve van recreatief en educatief medegebruik gekoppeld aan de lijnen en nieuwe routestructuren in de EHS. Grotendeels worden bestaande, cultuurhistorische waardevolle gebouwen hiervoor gebruikt. Tevens zal incidenteel kleinschalige nieuwbouw plaatsenvinden.

Er wordt ingezet op het vinden van nieuwe bestemmingen (recreatief, educatief of natuur) voor de bestaande bebouwing in de randen van het gebied. Bebouwing in de open ruimte en in de slenken zal veelal worden verwijderd om de openheid te versterken, de slenken te kunnen realiseren en om predatie niet te faciliteren. Personal shelters blijven ook niet behouden in de openheid, maar aan de randen. Aangezien de personal shelters wel erg karakteristiek zijn voor het gebied, wordt erop ingezet deze een herbestemming te geven elders in het gebied. In een gedeelte van het centraal gelegen bosje dat behouden blijft, blijft de bebouwing behouden en krijgt een nieuwe functie zoals een vleermuisbunker of onderkomen voor steenmarters. Langs de schietbaan blijft de bebouwing behouden. Enerzijds ten gunste van het handschieten, anderzijds kan één van de gebouwen langs de grote schietbaan worden ingericht als educatie- en informatiecentrum. De bebouwing ten noorden van de munitiebunkerstrip kan dienst gaan doen als opslagruimte voor materieel.

De welstandszorg is erop gericht dat de landelijkheid en de eigenheid van het plangebied behouden blijft en stimuleert een hoge kwaliteit van architectuur, in harmonie met de ecologische functie van het gebied.

Specifieke criteria

De criteria zijn uit de welstandsnota, categorie 21 “Vrije landelijke bebouwing” overgenomen.

Een bouwplan moet zich voegen naar de in deze welstandsparagraaf genoemde kenmerken van identiteit.

Bij aanpassingen aan bestaande gebouwen en nieuwbouw toetst de welstand aan de volgende specifieke criteria:

Kavel

- de positie en oriëntatie van bebouwing moet inspelen op de landschappelijke situatie en zowel vanaf de weg als vanuit het land een mooi perspectief opleveren
- de positie van het gebouw op de kavel mag belangrijke doorzichten en uitzichten niet verstoren

Gebouw

- het bouwvolume moet bescheiden zijn en mag het landschap niet domineren
- de bouwstijl van de gebouwen is eenvoudig en kent weinig detailleringen.
- gebouwen moeten harmoniëren met gebouwen in de omgeving in stijl, kleur, materiaal en kenmerkende details
- er wordt ingezet op gebruik van materialen die passen bij de bestemming natuur en/of het cultuurhistorische militaire verleden. Hout, beton en cortenstaal zijn geschikte materialen.
- er wordt ingezet op gebruik van kleuren die passen bij de bestemming natuur en/of het cultuurhistorische militaire verleden. (Roest)bruin, natuurlijke groentinten en beige zijn geschikte kleuren.

Toevoegingen

- aanpassingen en toevoegingen moeten de architectonische kwaliteit van het gebouw evenaren en passen in stijl, detaillering, kleur- en materiaalgebruik van gebouw en omgeving

Aanbevelingen

De volgende punten van aanbeveling kunnen een bouwplan op een (nog) hoger niveau tillen:

- Parkeren vindt plaats op twee plekken aan de rand van het plangebied; bij de Deventerpoort en nabij het kruispunt van de schietbaan en de Strip. Het parkeren dient qua uitstraling ondergeschikt te zijn aan de natuurlijke uitstraling van het gebied. Grasstenen of de bestaande verhardingsmaterialen kunnen worden toegepast.
- Bestaande asfalt- en betonwegen/-banen worden gedeeltelijk gehandhaafd. Nieuwe routestructuren bestaan uit een halfverharding met natuurlijke kleurstelling of zijn zandpaden of struipaden.

Informatie

Een beknopte uitleg over de praktische werking van het welstandsbeleid in de gemeente vindt u in de algemene brochure Welstandsnota Enschede, verkrijgbaar bij de publieksbalie in het stadskantoor.

Hier kunt u ook voor eventuele vragen terecht. Tevens is hier het boekje Welstand Enschede in te zien, dat meer informatie geeft over het welstandsbeleid in de stad, de categorieën en de welstandscriteria.

Alle informatie en brochures kunt u ook vinden op www.loket.enschede.nl.

Via dit internetadres, of telefonisch, kunt u een afspraak maken met de welstand.

Stadskantoor

Hengelosestraat 51
7514 AD Enschede
Tel. 053 · 481 81 81